

LIEDEREN EN DANSEN UIT GRIEKENLAND

Inleiding

Op de voorstelling op 31 maart 1993 in de Gele Zaal heb ik de verschillende streken van Griekenland willen belichten. Die belichting was niet globaal maar veeleer met spots, drie in dit geval. Ik had er toen namelijk voor gekozen dit te doen met behulp van drie elementen: muziek, liedteksten en dansen. Meer bepaald wilde ik iets van die verschillen laten áánvoelen door wat het publiek te hóren en te zén kreeg, met slechts een beperkte commentaar. Om die reden is deze schriftelijke neerslag daarvan - zonder de muziek en zonder de dansen - onvermijdelijk wat gebrekkig. Toch moet het mogelijk zijn om ook op deze manier iets van de essentie weer te geven. De teksten van de liederen zijn daarbij een hulpmiddel. Nog beter is natuurlijk een opname van de vermelde liederen of van de dansmuziek.

De muziek die als illustratie dient, is voor een groot deel volksmuziek, dit wil zeggen de traditionele muziek van het Griekse platteland. Die muziek is sterk streekgebonden qua ritme, toonaard, instrumenten ... en dus uitermate geschikt voor deze voorstelling van de verschillende streken.

Daarnaast heb je de liedteksten, die ook iets zeggen over een streek of een stad of een aspect van het leven. Daarbij heb ik geprobeerd om liederen te vinden die zowel inhoudelijk als muzikaal typisch zijn voor de bedoelde streek.

Het derde element zijn de dansen uit verschillende regionen van Griekenland. Elke streek heeft zijn typische dansen met een eigen stijl, maar vaak heb je ook nog lokale varianten per dorp.

Denkend aan Griekenland

Als openingsnummer dient zich automatisch "*Où que me porte mon voyage*"¹ aan, gebracht - ik mag niet zeggen gezongen - door Melina Mercouri, in lang vervlogen tijden, toen ze nog geen minister was, en toen ze geen actrice meer was. De tekst is in het Frans, maar is een vertaling en bewerking van een gedicht van Jorgos Seferis², de eerste Griekse dichter die de Nobelprijs voor

---

¹ van de plaat "Si Mélina m'était contée" Polydor 2473 028, waarop ook de tekst afgedrukt staat.

² Με τον τρόπο του Γ.Σ. - 1936 (op de wijze van J.S. = Jorgos Seferis).

literatuur gekregen heeft (in 1963). De Franse bewerking is van de hand van Jacques Lacarrière, misschien wel bekend van "*L'été grec*" en "*Promenades dans la Grèce antique*"³. De begeleidende muziek hierbij is Byzantijns en hoort bij de dienst van Goede Vrijdag. Die muziek is bewerkt door Vangelis Papathanasiou, of kortweg Vangelis, die vooral bekend is voor zijn filmmuziek. Dezelfde muziek vind je ook op de plaat Ραψωδίες, die Vangelis met Irini Papas gemaakt heeft, maar dan met de oorspronkelijke Byzantijnse tekst Ω γλυκό μου έαρ... Seferis beschrijft in zijn gedicht Griekenland als in een vaak pijnlijke herinnering ("*la Grèce me blesse*"), nl. als diplomaat in het buitenland. Zijn gedachten gaan daarbij onder andere naar Pilion, naar de eilanden Santorini, Spetse, Poros, Mykonos, Salamis, en verder nog naar Mycene, Athene en de Piraeus. Daarbij gebruikt hij ook heel wat verwijzingen naar de oudheid: de centaur, de Atriden, Cassandra, een citaat uit Aeschylus⁴. Het is een zeer mooie combinatie van antieke, Byzantijnse en modern Griekse elementen.

*Où que me porte mon voyage, la Grèce me blesse
à Pilion parmi les oliviers, la tunique du centaure
glissant parmi les feuilles, a entouré mon corps
et la mer me suivait pendant que je marchais
où que me porte mon voyage, la Grèce me blesse*

*à Santorin, en frôlant les îles engloutis
en écoutant jouer une flûte parmi les pierres ponces
ma main fut clouée à la crête d'une vague
par une flèche subitement jaillie
des confins d'une jeunesse disparue
où que me porte mon voyage, la Grèce me blesse*

*à Mycènes, j'ai soulevé les grandes pierres
et les trésors des Atrides
j'ai dormi à leurs côtés à l'hôtel de "La Belle Hélène"
ils ne disparurent qu'à l'aube lorsque chanta Cassandre
un coq suspendu à sa gorge noire
où que me porte mon voyage, la Grèce me blesse*

à Spetse, à Poros et à Mykonos

---

³ In het Nederlands vertaald als "In het voetspoor van Pausanias", Meulenhoff Amsterdam 1980.

⁴ *la mer Egée se fleurit de cadavres* Agamemnon 659.

*les barcaroles m'ont soulevé le coeur
où que me porte mon voyage, la Grèce me blesse*

*que veulent donc ceux qui se croient à Athènes ou au Pirée?
L'un vient de Salamine et demande à l'autre s'il
"ne viendrait pas de la place Omonia?"
"Non, je viens de la place Syndagma", répond-il satisfait,
"j'ai rencontré Yannis et il m'a payé une glace".
Pendant ce temps la Grèce voyage et nous n'en savons rien
nous ne savons pas que, tous, nous sommes marins sans emploi
et nous ne savons pas combien le port est amer
quand tous les bateaux sont partis
où que me porte mon voyage, la Grèce me blesse*

*drôles de gens! ils se croient en Attique et ne sont nulle part
ils achètent des dragées pour se marier
et ils se font photographier
l'homme que j'ai vu aujourd'hui
assis devant un fond de pigeons et de fleurs
laissait la main du vieux photographe
lui lisser les rides creusées de son visage par les oiseaux du ciel
où que me porte mon voyage, la Grèce me blesse*

*pendant ce temps, la Grèce voyage, voyage toujours
et si "la mer Egée se fleurit de cadavres"
ce sont les corps de ceux qui voulurent rattraper à la nage
le grand navire
où que me porte mon voyage, la Grèce me blesse*

*le Pirée s'obscurcit, les bateaux sifflent, ils sifflent sans arrêt
mais sur le quai nul cabestan ne bouge, nulle chaîne mouillée
n'a scintillé dans l'ultime éclat du soleil qui décline
où que me porte mon voyage, la Grèce me blesse*

*rideaux de montagnes, archipels, granits dénudés
le bateau qui s'avance, s'appelle "Agonie"*

Griekse eilanden

Na deze overpeinzingen gaan ook wij nu in gedachten naar Griekenland,

en we starten onze rondreis bij de eilanden. Nu heeft Griekenland eilanden in alle soorten, maten en gewichten: er zijn grote en kleine, groene en kale, eilanden met oosterse invloed en eilanden waar juist heel weinig oosterse invloed is.

In de Saronische Golf liggen Salamis, Egina, Poros, Spetse en Hydra. Sommige daarvan werden al vermeld in het gedicht van Seferis. Op Hydra en op vele andere eilanden leefden heel wat mensen van het duiken naar sponzen. Daarover gaat het lied Ψαροπούλα⁵, een volkslied in de melodieuze, muzikale stijl die typisch is voor de meeste eilandenmuziek. De maat is 7/8, een van de meest verspreide maten in de Griekse volksmuziek, zoals in de Kalamatianós, een dans die we nog zullen ontmoeten.

ΞΕΚΙΝΆΕΙ ΜΙΑ ΨΑΡΟΠΌΥΛΑ	<i>een vissersboot vaart weg</i>
ΑΠ' ΤΟ ΓΙΑΛΌ	<i>weg van de kust</i>
ΞΕΚΙΝΆΕΙ ΜΙΑ ΨΑΡΟΠΌΥΛΑ	<i>een vissersboot vaart weg</i>
ΑΠ' ΤΗΝ 'ΥΔΡΑ ΤΗ ΜΙΚΡΌΥΛΑ	<i>van het kleine Hydra</i>
ΚΑΙ ΠΗΓΑΪΝΕΙ ΓΙΑ ΣΦΟΥΓΓΆΡΙΑ	<i>om sponzen te vissen</i>
ΌΛΟ ΓΙΑΛΌ	<i>op zee</i>

ΈΧΕΙ ΜΈΣΑ ΠΑΛΙΚΆΡΙΑ	<i>er zijn dappere kerels mee</i>
ΑΠ' ΤΟ ΓΙΑΛΌ	<i>van de kust</i>
ΈΧΕΙ ΜΈΣΑ ΠΑΛΙΚΆΡΙΑ	<i>er zijn dappere kerels mee</i>
ΠΟΥ ΒΟΥΤΆΝΕ ΓΙΑ ΣΦΟΥΓΓΆΡΙΑ	<i>die naar sponzen duiken</i>
ΓΙΌΥΣΕΣ ΚΙ ΌΜΟΡΦΑ ΚΟΡΆΛΙΑ	<i>en mooie zwarte koralen</i>
ΑΠ' ΤΟ ΓΙΑΛΌ	<i>uit de zee</i>

ΓΕΙΑ ΧΑΡΆ ΣΑΣ ΠΑΛΙΚΆΡΙΑ	<i>veel succes, kerels,</i>
ΚΑΙ ΣΤΟ ΚΑΛΌ	<i>en goede reis</i>
ΓΕΙΑ ΧΑΡΆ ΣΑΣ ΠΑΛΙΚΆΡΙΑ	<i>veel succes, kerels,</i>
ΝΑ ΜΑΣ ΦΈΡΕΤΕ ΣΦΟΥΓΓΆΡΙΑ	<i>brenge ons sponzen</i>
ΓΙΌΥΣΕΣ ΚΙ ΌΜΟΡΦΑ ΚΟΡΆΛΙΑ	<i>en mooie zwarte koralen</i>
ΑΠ' ΤΟ ΓΙΑΛΌ	<i>uit de zee</i>

Griekse volksmuziek wordt traditioneel gespeeld met twee instrumenten: een instrument dat de melodie speelt, en een dat het ritme aangeeft. Melo-

---

⁵ van de platenset "Traditional songs & dances of Greece and the grecian islands" Everest 3368/3 (3 LP's).

die-instrumenten zijn lyra⁶, viool, klarino en zournas⁷, diverse soorten fluiten, doedelzak, sandouri⁸; ritme-instrumenten zijn tokkelinstrumenten zoals de laouto⁹ en de gitaar en diverse soorten slagwerk. Als het een gezongen nummer is, komt de zangstem erbij als een derde instrument en boet het melodie-instrument aan belang in, maar soms vervangt de stem gewoon het melodie-instrument.

We kunnen niet alle eilanden in de Egeïsche Zee aandoen, maar we leggen toch even aan op Chios. Het lied *Καράβι ένα από τη Χιο*¹⁰ behandelt een thema dat ook in verschillende andere liederen terugkeert, namelijk de vraag *Πόσο πάει το φιλι*; hoeveel kost een zoen in het Westen en in het Oosten. En de zeelui weten daarover wel iets te vertellen: het blijkt dat er verschillende prijscategorieën bestaan: een zoen van een getrouwde vrouw is goedkoop, maar van een jong meisje zeer duur. De munteenheid die in het lied gebruikt wordt (Venetiaanse florijnen), verwijst naar de korte tijd dat Chios Venetiaans gebied was, en misschien is het lied (of althans het thema voor het lied) in die tijd ontstaan, wat zou terugwijzen naar de 13de eeuw. Het eiland is ook nog in handen van Genua (lange tijd) en van de Turken geweest, en is pas in 1912 bij Griekenland gekomen.

καράβι ένα από τη Χιο	<i>een boot van Chios</i>
με τες βαρκούλες του τες δυο	<i>met zijn twee sloepjes</i>
στην άμμο πήγε κι άραξε	<i>meerde aan in het zand</i>
κάθισε και λογάρισε	<i>men ging zitten en besprak</i>

το πόσο πάει το φιλι	<i>hoeveel een zoen kost</i>
στη Δύση στην Ανατολή	<i>in het Westen en in het Oosten</i>
της παντρεμένης τέσσερα	<i>die van een getrouwde vrouw vier</i>
της χήρας δεκατέσσερα	<i>van een weduwe veertien</i>

---

⁶ een primitief strijkinstrument met drie snaren.

⁷ de volkse versie van de klarinet.

⁸ een soort citer.

⁹ een volkse luit.

¹⁰ opname zie voetnoot 5.

και το κλεμμένο στα κρυφά   *en de heimelijk gestolen*
 και τ' αρπακτό στα πεταχτά   *en in de vlucht genomen zoen*
 από σαράντα τέσσερα   *minstens veertig*

και του καημένου κοριτσιού   *en die van het ongelukkige meisje*
 και του καημένου κοριτσιού   *en die van het ongelukkige meisje*
 χίλια φλωριά βενέτικα   *duizend Venetiaanse florijnen*

De Ionische eilanden Kerkyra, Zakynthos, Cefallinia, Ithaki en Lefkada zijn zeer lang Venetiaans bezit geweest. Korfoe is zelfs nooit Turks geweest. De Italiaanse invloed is ook nu nog merkbaar, onder andere in de muziek, meer bepaald in de zangstijl, die aanleunt bij de Italiaanse belcanto. Het lied Γιαλό γιαλό¹¹ is hiervan een illustratie, en de Italiaanse invloed blijkt bovendien ook nog uit het feit dat het lied meerstemmig is, iets wat in de Griekse volksmuziek uitzonderlijk is. De namen van de eilanden hebben in de tekst soms een oudere of een Italiaanse vorm. Zo wordt Zakynthos ook Zante genoemd (Italiaans). De titel Γιαλό γιαλό betekent *Langs het strand*, en zingt de lof van die Ionische eilanden.

να χαμηλώναν τα βουνά   *werden de bergen maar lager*
 νάβλεπα το Λεβάντε   *kon ik maar de Levant zien*
 νάβλεπα την Κεφαλλονιά   *kon ik maar Kefallonia zien*
 και το μικρό το Τζάντε   *en het klein Zante*

γιαλό γιαλό πηγαίναμε   *langs het strand gingen we*
 κι όλο για σένα λέγαμε   *en enkel over jou spraken we*
 γιαλό να πας γιαλό ναρθείς   *ga langs het strand kom langs het strand*
 τα λόγια μου να θυμηθείς   *herinner je mijn woorden*

Ζάκυνθος και Κεφαλλονιά   *Zakynthos en Kefallonia*
 Κέρκυρα και Λευκάδα   *Kerkyra en Lefkada*
 αυτά τα τέσσερα νησιά   *deze vier eilanden*
 στολίζουν την Ελλάδα   *zijn de parels van Griekenland*

Enkele algemeenheden over de Griekse volksdansen. Dé "typische" Griekse volksdans bestaat niet, maar er zijn wel een aantal kenmerken die heel regelmatig terugkeren, en die toelaten een theoretische typische dans te beschrijven, al komen deze kenmerken zelden allemaal samen

¹¹ opname zie voetnoot 5.

voor:

- Hij wordt gedanst in een open cirkel.

De dansen die deze regel niet volgen, worden in rijtjes gedanst, of in koppels of individueel.

- Hij beweegt naar rechts.

Een aantal dansen blijft ter plaatse (o.a. Tik, Sirtáki). Ik ken maar één dans die naar links beweegt; die heet dan ook "Zervós", wat "links" betekent.

- De leider danst voorop en geeft de figuren aan.

In vele gevallen is de leider de enige die figuren uitvoert, terwijl de rest zich beperkt tot de basispas. Dit is vaak het geval wanneer iemand een dans aanvraagt en de muzikanten daarvoor betaalt. Dit geeft hem het recht de dans naar eigen inzicht uit te voeren. Hij kan dan wel het leiderschap doorgeven aan een andere danser.

- De eerste pas is rechts-achter-zij,

dit wil zeggen: de rechtersvoet naar rechts verplaatsen, vervolgens de linkervoet achter de rechter plaatsen, en dan weer de rechtersvoet naar rechts verplaatsen. Deze beginpas komt met diverse ritmes in allerlei dansen voor. Voorbeelden zijn de Kalamatianós, de Kalianiótikos, de Pidichtós, Vlácha, Syrtós Chaniótikos, Tsourápiá, Kótsaris, Chassapósérvikos.

- Hij wordt gedanst met de armen in W-houding.

Voorbeelden: Syrtós Chaniótikos, Zonarádikos, Fesodervénagas, Tsámikos, Karagoúna, Kalamatianós. Andere mogelijkheden zijn: handen geven met de armen omlaag (Sfarlis, Makedonía), de armen op elkaars schouder (Vlácha, Pendozális, Kótsaris, Sirtáki), of de armen vóór gekruist (waarbij de danser niet zijn buur vasthoudt, maar de persoon daarnaast, bv. Kalianiótikos en Zonarádikos).

- Qua stijl heb je twee hoofdtypen: het syrtóstype - met nadruk op het vooruitbewegen - en het pidichtóstype - met nadruk op het springen.

Bij de dansen van de eilanden - daar bevinden we ons - zijn er enerzijds die het deinen van de zee weergeven (die zijn van het syrtós-type), en anderzijds dansen die het opgewekte en levendige van de sfeer van de eilanden illustreren (die zijn van het pidichtós-type).

De dans Kalianiótikos is er een van de eerste soort en is afkomstig van Evvia (Euboea); hij wordt gedanst met de armen vóór gekruist; voor de dansers is het niet gemakkelijk om de wiegende beweging gelijkmatig aan te houden. De dans Issos van Kalymnos is gelijkaardig.

Vlácha is een dans van de tweede soort, dus levendiger. Deze dans komt van Naxos en wordt gedanst met de armen op de schouders, wat het voor de

dansers lastig maakt. Bovendien is het een dans met een traag en een snel gedeelte en daartussen een "huppelende" overgang van traag naar snel. Een dergelijke afwisseling tussen traag en snel, vaak beperkt tot een overgang van traag naar snel, is ook heel verspreid.

Andere dansen van de eilanden zijn: Sousta, Bállos, Pidichtós (deze drie worden op vele eilanden gedanst), Syrtós Ródou (Rhodos), Ikariótikos (Ikaria).

Kreta

Eén eiland neemt wel een heel bijzondere plaats in, omdat het een groot aantal eigenaardigheden heeft, die het van de rest van Griekenland en van de andere eilanden onderscheiden. Kreta is anders dan de rest van Griekenland, of misschien beter: Kreta is anders dan Griekenland, want een inwoner van Kreta is in de eerste plaats Kretenzer en dan pas -eventueel- Griek. Dat merk je aan de taal, met veel sj en tsj-klanken, aan de drank, rakí ("ratsj") in plaats van ouzo, en aan de muziek. Het typische Kretenzische instrument is de lyra, die vertikaal bespeeld wordt, met het instrument steunend op de knie. De lyra heeft een tamelijk scherpe klank, althans in vergelijking met een viool. De muziek van Kreta is veel minder melodieus dan andere eilandenmuziek, maar steunt veeleer op het meeslepende ritme, en de teksten worden vaak geïmproviseerd. Vandaar dat er vaak herhalingen voorkomen en instrumentale tussenstukjes, wat de zanger de tijd geeft om zijn volgende vers of distichon te bedenken. Zo kunnen verschillende zangers en lyraspelers mekaar ook aanvullen en aflossen, waardoor sommige nummers bijna eindeloos kunnen voortduren.

Kreta is ook bekend voor het lange en hevige verzet tegen de Turkse overheersers. Daarover gaat precies Πότε θα κάμει ξαστεριά, een *rizitiko*, een Kretenzisch volkslied, in een bewerking door Jannis Markopoulos¹², bekend als componist van "Who pays the ferryman". Het lied wordt in deze versie gezongen door Nikos Xylouris, die in de eerste helft van de jaren zeventig een van de populairste zangers van Griekenland en zeker van Kreta was. De titel "Πότε θα κάμει ξαστεριά", *wanneer zal het mooi weer worden*, moet symbolisch opgevat worden¹³ en is zowat hét volkslied van Kreta.

---

¹² van de plaat "Ριζίτικα" EMI 14C 064-70069 (1971), die ook met een franstalige hoestekst uitgebracht is ("le chant profond de la Crète").

¹³ toen de plaat in 1971 - onder de kolonels - aan de censuur voorgelegd werd, was er oorspronkelijk bezwaar tegen dit nummer. Pas toen aangetoond werd dat tientallen andere opnames van hetzelfde lied vrij circuleerden, werd de plaat vrijgegeven.

ΠÓΤΕ ΘΑ ΚÁΜΕΙ ΞΑΣΤΕΡΙΆ	<i>wanneer zal het mooi weer worden</i>
ΠÓΤΕ ΘΑ ΦΛΕΒΑΡΙΣΕΙ	<i>wanneer komt februari</i>
ΝΑ ΠÁΡΩ ΤΟ ΤΟΥΦÉΚΙ ΜΟΥ	<i>dat ik mijn geweer kan nemen</i>
ΤΗΝ ÓΜΟΡΦΗ ΠΑΤΡΏΝΑ	<i>mijn mooie beschermster</i>
ΝΑ ΚΑΤΕΒΏ ΣΤΟΝ ΟΜΑΛÓ	<i>dat ik kan afdalen naar de vlakke</i>
ΣΤΗ ΣΤΡÁΤΑ ΤΩ ΜΟΥΣΟΎΡΩ	<i>naar de weg van de Mousouri</i>
ΝΑ ΚÁΜΩ ΜÁΝΕΣ ΔÍΧΩΣ ΓΙΟΥΣ	<i>en moeders achterlaat zonder zonen</i>
ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΔÍΧΩΣ ÁΝΤΡΕΣ	<i>vrouwen zonder man</i>
ΝΑ ΚÁΜΩ ΚΑΙ ΜΩΡÁ ΠΑΙΔΙΆ	<i>en ook baby's doe</i>
ΝΑ ΚΛΑΙΝ ΔÍΧΩΣ ΜΑΝÁΔΕΣ	<i>wenen om hun moeder</i>
ΠÓΤΕ ΘΑ ΚÁΜΕΙ ΞΑΣΤΕΡΙΆ;	<i>wanneer zal het mooi weer worden?</i>

Van Kreta is de dans Syrtós Chaniótikos, zoals de naam het zegt van het syrtos-type, afkomstig van Chaniá, maar algemeen verspreid op Kreta. Opvallend is dat de passen net iets na de ritmische klemtoon gezet worden. De bewegingen zijn dan ook eerder hoekig dan vloeiend.

De tweede dans is de Pendozális, wat betekent vijfsprong, en die is van het pidichtos-type. Ook hier is het ritme belangrijker dan de melodie. Deze dans is een echte test voor het uithoudingsvermogen van de dansers door de houding (handen op de schouders), door het snelle ritme en vooral door de duur van het nummer, dat meestal instrumentaal is en dus niet gebonden aan een beperkt aantal strofen.

Thracië

We gaan naar het vasteland, en trekken daarbij van noord naar zuid. We starten in Thracië, het noordoostelijk deel van Griekenland, grenzend aan Turkije en Bulgarije, vanwaar ook heel wat invloeden een weg gevonden hebben. Een lied met een passende tekst over Thracië heb ik niet gevonden, maar de instrumentale muziek waarop gedanst wordt, laat heel duidelijk de vreemde invloeden horen, of die nu Turks of Slavisch zijn. In heel wat Thracische dansen wordt er nogal wat gestampt, bijvoorbeeld in de dansen Sfarlís en Podaráki, in andere wordt veel met de armen gezwaaid, met als voorbeeld Syrtós Chassápihos, Zervós en Zonarádikos. De naam van deze laatste dans is afgeleid van ζωνάρι, gordel, omdat de dansers soms elkaars gordel vasthouden bij het dansen.

Macedonië

Macedonië is zoals bekend verdeeld over Griekenland, ex-Joegoslavië en Bulgarije. De voornaamste stad is Thessaloniki. Twee bekende sirtáki's

bezingen de stad: één van Vassilis Tsitsanis heeft als titel 'Όμορφη Θεσσαλονίκη, een andere is van Manolis Chiotis. Dit laatste lied zegt wat meer over de stad, met onder andere een verwijzing naar de Witte Toren, die het symbool is van Thessaloniki zoals de Akropolis van Athene. Chiotis heeft er samen met Zambetas voor gezorgd dat de rebetikamuziek evolueerde in de richting van de populaire Plaka-muziek, onder andere met liederen zoals dit en met instrumentale nummers. Hij heeft de bouzouki ook 8 snaren gegeven in plaats van de oorspronkelijke 6, om sneller te kunnen spelen en om akkoorden te kunnen spelen zoals op een gitaar. Het gevolg is meer virtuositeit, maar minder "ziel". Overigens is het ook Chiotis geweest die op het eind van de jaren 50 aan Mikis Theodorakis getoond heeft hoe hij zijn Epitafios als rebetika moest doen klinken. Het lied van Chiotis heet Θεσσαλονίκη μου, mijn Thessaloniki¹⁴.

Θεσσαλονίκη μου
μεγάλη φτωχομάνα
εσύ που βγάζεις
τα καλύτερα παιδιά
Θεσσαλονίκη μου
μεγάλη φτωχομάνα
όπου κι αν πάω
σ' έχω πάντα στην καρδιά

*Mijn Thessaloniki,
grote stad der armen
jij die de beste kinderen
voortbrengt
mijn Thessaloniki,
grote stad der armen
waar ik ook ga,
ik draag je altijd in mijn hart*

Θεσσαλονίκη μου
ποτέ δε σ' απαρνιέμαι
είσαι η πατρίδα μου
το λέω και καυχιέμαι
είσαι η πατρίδα μου
το λέω και καυχιέμαι
Θεσσαλονίκη μου
ποτέ δε σ' απαρνιέμαι

*Mijn Thessaloniki,
nooit verloochen ik je
je bent mijn geboortestad,
ik zeg het met trots
je bent mijn geboortestad,
ik zeg het met trots
mijn Thessaloniki,
nooit verloochen ik je*

---

¹⁴ hiervan heb ik alleen een cassetteopname zonder verdere verwijzingen; maar het lied werd oorspronkelijk uitgebracht in 1956, gezongen door Stelios Kazandzidis.

Θεσσαλονίκη μου	<i>Mijn Thessaloniki,</i>
κι αν βρίσκομαι μακριά σου	<i>al ben ik ver van jou</i>
πάντα θυμάμαι	<i>altijd denk ik aan</i>
τ' όνομά σου το γλυκό	<i>je zoete naam</i>
αχ πώς νοστάλγησα	<i>ach, hoe heb ik ernaar verlangd</i>
να ξαναρθώ κοντά σου	<i>weer dicht bij jou te komen</i>
κι ας ξεψυχήσω	<i>al was het maar om te sterven</i>
μπρος στον Πύργο το Λευκό	<i>vóór de Witte Toren</i>

Θεσσαλονίκη μου ...	<i>Mijn Thessaloniki, ...</i>
---------------------	-------------------------------

De dansen van Macedonië zijn ook niet beperkt tot Grieks-Macedonië, en dezelfde dansen komen onder dezelfde of onder een andere naam in de verschillende delen (Grieks, Slavisch, Bulgaars) voor. Opvallend is het vreemde ritme dat vaak te horen gebracht wordt op de daouli¹⁵ trom en dat vooral bij de intro van een dans herkenbaar Macedoons is. Hier in het Noorden is het basisinstrument voor de melodie de zournas.

De naam van de dans Tsourápia verwijst naar een soort kousen die bij de traditionele kledingsstukken van de landelijke bevolking hoorden.

Een andere dans heeft de weinig originele naam Makedonía. Deze dans is eigenlijk een tamelijk recente creatie, opgebouwd met elementen uit bestaande Macedoonse volksdansen, die kadert in de politiek van vergrieksing die de streek deze eeuw ondergaan heeft. De muziek waarop Makedonía gedanst wordt, is meestal instrumentaal, maar er hoort ook een tekst bij, die ik u niet wil onthouden:

Μακεδονία ξακουστή	<i>Roemrijk Macedonië</i>
του Αλεξάνδρου η χώρα	<i>land van Alexander</i>
που έδιωξε τους βάρβαρους	<i>die de barbaren verjaagd heeft</i>
κι ελεύθερη είσαι τώρα	<i>zodat je nu vrij bent</i>

είσαι και θάσαι Ελληνική	<i>Grieks ben je en zul je altijd zijn</i>
Ελλήνων το καμάρι	<i>de trots van de Grieken</i>
κι εμείς τα Ελληνόπουλα	<i>en wij, de Griekse kinderen/jongeren,</i>
σου πλέκουμε στεφάνι	<i>vlechten een krans voor jou</i>

Andere dansen van Macedonië: Pouláki, Papadopóula, Gáida, Baïdoúska

---

¹⁵ grote trom.

(komt ook in Thracië voor), Koutsós, Levéndikos, Nizámikos, Pártalos, Tis Marias.

Epirus

We zakken af naar het bergachtige Epirus in het noordwesten, grenzend aan Albanië. Ook dit gebied was een haard van verzet tegen Turkse en later Duitse bezetters, vergelijkbaar met Kreta. De bergen intrekken was synoniem met in het verzet gaan. Die verzetsmensen werden kleftes genoemd, wat oorspronkelijk gewoon dieven betekende. Typisch voor Epirus zijn dan ook de zogenaamde kleftenliederen. Het voorbeeld dat ik u voorstel gaat over een dervenagas, dit is onder de Turken het hoofd van een militair district, belast met de bewaking van de bergpassen (dervenia). Hier heet de dervenagas Fesos, en hij patrouilleert in het Zagorigebergte ten noorden van Ioannina. Samarina, dat in de tekst genoemd wordt, is een dorp in dat gebergte. Het lied wordt in deze versie¹⁶ gezongen door een 81 jaar oude man uit het dorpje Aristi bij de Farangi Vikou. Zoals bij vele kleftenliederen is er geen vast ritme of melodie.

Τί χαλεύες, τί γυρεύες χαλασιά σου, τί, Δερβenaγιά στο έρημο Ζαγόρι τί χαλεύες, Φέσο μ', τί γυρεύες στις Σαμαρίνας τα βουνά Φέσο μ', τί, Δερβenaγιά ψηλά στα κορφοβουνιά ν' εκεί 'ναι οι κλέφτες, Φέσο μου ναι μωρ' ναι, πολλοί Φέσο μ', τί, Δερβenaγιά κι όλοι οι καπετάνοι που 'χουν στη μέση, Φέσο μ', το σπαθί	<i>Wat zoek je, wat wil je, je ondergang, wat, Dervenagas, in de woestijn van Zagori? Wat zoek je, Fesos, wat wil je in de bergen van Samarina, Fesos, wat, Dervenagas? Hoog op de bergtoppen ja, daar zijn de kleften, Fesos, ja, en ze zijn met velen, mijn Fesos, wat, Dervenagas, en al de kapiteins die hun zwaard omgord hebben</i>
---	---

De dansen uit Epirus stammen uit hetzelfde milieu van kleften. Zo is er een dans met de naam "Kléftes", een andere heet "Zagorísios".

Een derde heet Fesodervénagas, en is eigenlijk de dansbare versie van het lied van daarnet. De tekst komt grotendeels overeen, maar de melodie en het ritme zijn wel regelmatig, want anders viel er niet op te dansen.

Dan is er ook nog de Tsámikos, waarvan de naam verwijst naar de Tsamides, een bevolkingsgroep van Albanese oorsprong. Ook bij de Tsámikos hebben de teksten bijna altijd met kleften te maken.

¹⁶ opname "Musica popolare della Grecia del Nord" Albatros VPA 8298 (1975).

De dansen van Epirus willen vooral de trots en onverzettelijkheid van de kleftes weergeven. Ze zijn dan ook meestal niet snel, maar heel beheerst. Oorspronkelijk waren het ook allemaal mannendansen, maar de emancipatie ...

Andere dansen van Epirus: Koftós, Fysóuni, Menósis, Pogonísios, Berátis.

Thessalië

Thessalië is in hoofdzaak een grote vruchtbare vlakte, met als steden Larissa en Volos. Het lied *Τρία παιδιά* gaat over kerels, jongens uit Volos en over een meisje dat hoort bij de Sarakatsanéï, een Griekse nomadenstam die nog veel oude tradities bewaard heeft, o.a. op het vlak van muziek en dans. Het ritme is de 7/8 van de *Kalamatianós*¹⁷.

Τρία παιδιά Βολιώτικα μας κλέψαν την Αννούλα Αννούλα μας γλυκειά μας κλέψαν την Αννούλα Σαρακατσάνισσα	<i>Drie kerels uit Volos schaakten Annoula onze lieve Annoula ze schaakten Annoula een Sarakatsanissa</i>
--	---

Πες μας Αννιώ ποιον αγαπάς και ποιον θα πάρεις για άντρα Αννούλα μας γλυκειά και ποιον θα πάρεις για άντρα Σαρακατσάνισσα	<i>zeg ons, Annio, van wie je houdt en met wie je zal trouwen onze lieve Annoula en met wie je zal trouwen Sarakatsanissa</i>
---	---

Εγώ το Γιώργον αγαπώ κι αυτόν θα πάρω για άντρα μανούλα μου γλυκειά κι αυτόν θα πάρω για άντρα Σαρακατσάνισσα	<i>ik houd van Jorgos en met hem zal ik trouwen mijn lieve moeder en met hem zal ik trouwen Sarakatsanissa</i>
---	--

Uit Thessalië stamt de dans *Karagóuna*, genoemd naar de Karagounides, een andere Thessalische nomadenstam. Het is een samengestelde dans met elementen van diverse origine, o.a. een statig deel dat verwantschap vertoont met dansen uit Epirus, en een sneller gedeelte dat ontleend is aan de *Kalamatianós*.

---

¹⁷ "Greek folk songs and dances" Legacy CD 318, maar ook op de platen van voetnoot 5.

Andere dansen van Thessalië: Kangéli, Pilioritfkos, Klistós, Svarniára.

Peloponnesos

We zakken verder af, waarbij we Attika nog even links laten liggen (letterlijk). De Peloponnesos, en meer bepaald delen van Arkadië en de Mani, wordt beschouwd als, of is, in bepaalde opzichten nogal archaisch. Dat geldt bijvoorbeeld voor de mentaliteit en de gebruiken. Het lied Σου είπα μάνα gaat over een meisje dat uitgehuwelijkt wordt. Een ander lied, Nikoli Nikoli, toont ook deze mentaliteit aan. Het gaat in dit laatste voorbeeld ook over "πόσο πάει το φιλι" (zie het lied Καράβι ένα από τη Χίο), maar de prijscategorieën zijn hier niet verschillende categorieën van vrouwen, maar wel de streek vanwaar ze afkomstig zijn: in Athene zijn de zonen zeer goedkoop en gemakkelijk te krijgen, maar op Kreta en in de Mani zijn ze zeer duur - of: ze komen je duur te staan. Het lied Σου είπα μάνα en de bijhorende dans (Tsakónikos) worden beschouwd als de oudste van Griekenland, en ze worden dan ook regelmatig aangehaald als argument of bewijs voor het voortleven van de muzikale tradities uit de oudheid in de volksmuziek van nu. De titel Tsakónikos¹⁸ verwijst naar de streek van Tsakonia in Arkadië. De dans zelf is eenvoudig en statig, en het ritme is een eerder zeldzame 5/8 maat, die zou teruggaan op antiek Griekse reidansen. Lucianus beschrijft een dans die hij op Delos gezien heeft, en die nogal wat overeenkomst zou vertonen met deze Tsakónikos.

Σου είπα μάνα, καλέ μάνα	<i>Ik zei je, moeder, beste moeder</i>
σου είπα μάνα, πάντρεψέ	<i>ik zei je, moeder, huwelijk mij uit</i>
με	<i>laat mij een eigen huishouden beginnen</i>
σπιτονοικοκύρεψέ με	

γέρον άντρα, καλέ μάνα	<i>maar geef me, beste moeder</i>
γέρον άντρα μη μου δώσεις	<i>geen oude man</i>
γιατί θα μετανοιώσεις	<i>want daar zou je spijt van krijgen</i>

---

¹⁸ opnames van de Tsakonikos zijn meestal instrumentaal, met sterke benadrukking van het ritme. De oorsprong van deze gezongen versie is mij verder onbekend. Een andere gezongen versie staat op de CD "Music of Greece" uit de Japanse reeks World Music Library (ref. KICC 5148), maar bij de opname had men blijkbaar meer aandacht voor de instrumenten dan voor de zang, waardoor de tekst onverstaanbaar is.

γιατί ο γέρος, καλέ μάνα	<i>want een oude man, beste moeder</i>
γιατί ο γέρος τα ξετάζει	<i>want een oude man controleert alles</i>
κι ακριβά τα λογαριάζει	<i>en houdt de rekeningen bij (rekent alles duur aan)</i>

Uit de Peloponnesos stamt de wellicht meest verspreide Griekse volksdans, namelijk de Kalamatianós, of dans van Kalamata. De dans heeft een 7/8 maat, met een ritme van lang-kort-kort lang-kort-kort ..., dat ook in vele andere Griekse dansen voorkomt, vooral op de eilanden. Het is qua kenmerken een van de meest typische volksdansen.

Andere dansen van de Peloponnesos: Syrtós Kyláda, Maniátikos.

Attika

We naderen stilaan het einde van onze rondreis, en gaan nu naar Attika. Zo komen we vanzelf in Athene terecht. Nu is Athene om heel wat zaken bekend, maar één daarvan is zeker de Plaka-wijk met zijn taverna's en toeristische bouzoukimuziek. In dat kader past dan ook het zeemzoeterige, tranerige Ακρόπολη ποτέ, dat u allicht kent, al was het maar van de Franse versie van Vicky Leandros of de Griekse van het Trio Hellénique. Maar wellicht hebt u nooit veel aandacht geschonken aan de tekst, die overigens ook niet zo origineel is. De hier afgedrukte tekst is afkomstig van de versie van het lied zoals het gezongen wordt door een zekere T. Stratis¹⁹, die mij verder onbekend is. Het gaat over heimwee naar Athene, gesymboliseerd door de Akropolis. Het ritme is dat van de voor westerlingen gemakkelijk in het gehoor liggende sirtáki, een 2/4 maat en een goedkoop afkooksel van de varís chassápihos uit de rebetika-muziek. In die zin is het ook vergelijkbaar met het lied over Thessaloniki.

ήταν βραδιά καλοκαιριού	<i>het was een mooie zomeravond</i>
κι όπως το φως του φεγγαριού	<i>toen het maanlicht</i>
έρριχνε ασήμι στα μαλλιά της	<i>zilver op haar haren wierp en</i>
κι ήρθε η στιγμή του χωρισμού	<i>het ogenblik van het afscheid kwam</i>

---

¹⁹ "14 original sirtaki" Philips 6460413.

Ακρόπολη, ποτέ δε σε ξεχνώ
θα σε κρατώ σα ζωγραφιά
μες στην καρδιά
κι όταν ξαναγυρίσω
δε θα σ' αφήσω πια

*Akropolis, nooit vergeet ik jou
ik zal je als een schilderij
in mijn hart bewaren
en wanneer ik terugkeer
zal ik je niet meer verlaten*

τώρα που είμαι μακριά
έχω ανάμνηση γλυκειά
τα δυο της μάτια που λατρεύω
και την Αθήνα στην καρδιά

*nu ik ver weg ben
heb ik als zoete herinnering
haar beide ogen die ik aanbid
en Athene in mijn hart*

Ακρόπολη, ποτέ ...

Akropolis, nooit ...

Ακρόπολη, έχε γεια

Akropolis, het ga je goed

Van Athene zakken we af naar de Piraeus. Als muzikale illustratie had ik hier natuurlijk het voor de hand liggende Τα παιδιά του Πειραιά kunnen nemen, maar we hebben Melina Mercouri in het begin al vermeld, en zij zou het dan toch hebben moeten zingen. Daarom verwijst ik naar een ander populair lied, van Stavros Xarchakos, ook een van de bekendere Griekse componisten. De titel is Μάτια βουρκωμένα en het wordt gezongen door Grigoris Bithikotsis²⁰, die bekendheid verwierf als vertolker van de eerste liederen van Theodorakis, onder andere de cycli Epitafios en Romiosyni.

κάτω στον Πειραιά
στα Καμίνια
φτώχεια, καλή καρδιά
μα και γκρίνια
μάζεψα μια βραδιά
τα σαΐνια
κι ήρθα κρυφά
τον παλιό μου καημό να σου πω

*beneden in de Piraeus,
in de Kaminia
armoede, een goed hart,
maar ook gezeur
ik ordende op een avond
mijn gedachten
en kwam je heimelijk
mijn oud verdriet vertellen*

²⁰ "Στη Λυκαβηττό" EMI 14C 062-70897 (1978).

μάτια βουρκωμένα	<i>ogen vol tranen,</i>
παραπονεμένα	<i>klagende ogen</i>
δίχως αγάπη και πόνο	<i>zonder liefde of pijn</i>
κανένας δε ζει	<i>leeft niemand</i>
μάτια βουρκωμένα	<i>ogen vol tranen,</i>
πάρτε με και μένα	<i>neem mij ook mee</i>
πάρτε με τώρα	<i>neem mij nu mee</i>
να πάμε στον κόσμο μαζί	<i>om samen naar de wereld te gaan</i>

κάτω στον Πειραιά	<i>beneden in de Piraeus,</i>
στο μурάγιο	<i>op de kademuur</i>
είπα να σκωτωθώ	<i>dacht ik aan zelfmoord</i>
μα τον άγιο	<i>voorwaar</i>
μα έκανα υπομονή	<i>maar ik oefende geduld</i>
και κουράγιο	<i>en vatte moed</i>
κι ήρθα κρυφά	<i>en kwam je heimelijk</i>
τον παλιό μου καημό να σου πω	<i>mijn oud verdriet vertellen</i>

Op gebied van dansen heeft Attika niet zoveel bewaard als de rest van Griekenland²¹, maar via de haven van de Piraeus kwamen wel allerlei invloeden binnen uit heel het Middellandse-Zeegebied. Zo bijvoorbeeld het instrument dat nu als typisch voor de Griekse muziek beschouwd wordt, maar dat pas deze eeuw in Griekenland terechtgekomen is. Ik heb het natuurlijk over de bouzouki. Hetzelfde geldt voor de rebetikamuziek, waarvoor die bouzouki veel gebruikt werd, en waaruit de huidige populaire Griekse muziek gegroeid is, maar die de muziek was van het proletariaat uit de havensteden. Pas in de jaren 60 is die bouzoukimuziek zijn slechte naam kwijtgeraakt en is ze geleidelijk aan erkend geworden als de typisch Griekse muziek.

Panhelleense dansen

De dansen die ik hier nu voorstel, zijn niet aan Attika gebonden, maar zijn Grieks nationaal erfgoed geworden. Eerst en vooral twee dansen die afkomstig zijn van Grieken die tot de tijd van de Μεγάλη Καταστροφή in 1922 in de buurt van de Zwarte Zee (Pontos) woonden. De Turkse invloed in deze

---

²¹ hier en daar is nog wel iets van de muzikale traditie bewaard gebleven, niet in Athene zelf, maar bijvoorbeeld wel in Megara.

Pontische dansen is dan ook overduidelijk. Het typische instrument is de Pontische lyra, die nog een heel stuk primitiever is (en klinkt) dan de lyra van de eilanden en van Kreta. De Pontische dansen zijn tegenwoordig in Griekenland erg populair. Bijzonder opvallende kenmerken zijn het daverende ritme en het feit dat ze op de hielen gedanst worden. Dit maakt dat de dansstijl heel anders is dan voor bijvoorbeeld de dansen van de eilanden. Niet voor balletdansers en -danseressen dus. Voorbeelden van Pontische dansen zijn Tik, Kótsaris, Omál en Dípat, niet bepaald Grieks klinkende namen. Ook de klederdracht van Pontos kan de Turkse invloed niet verloochenen.

En dan vermeld ik nog twee dansen die met elkaar verwant zijn, namelijk een trage en een snelle versie van de Chassápikos, dit is oorspronkelijk de dans van de slaggers van Konstantinopel. De trage versie heet officieel Varís Chassápikos, maar als er alleen Chassápikos staat, is het ook de langzame vorm. Het meest bekend is de dans echter als Sirtáki, een naam die pas vanaf de jaren zestig gebruikt wordt. De Chassápikos wordt altijd in kleine groepjes (2, 3, 4) gedanst en toont het publiek welke figuren deze dansers samen ingeoeft hebben. Alle figuren kunnen naar believen gecombineerd, afgewisseld en aangepast worden, zodat iedere uitvoering van de Chassápikos uniek is. Je kunt dus nooit "dé" Sirtáki leren, wel "een" Sirtáki. De snelle versie heet Chassaposérvikos of kortweg Sérvikos. Deze kent veel minder variaties, al proberen dansgroepen ook hier voor een echte choreografie te zorgen, wat zeker niet bevorderlijk is voor de authenticiteit. Vele nummers beginnen langzaam als Chassápikos en versnellen dan tot Sérvikos²². Ze hebben een 2/4 of 4/4 maat. Een bekende Sirtáki is het lied 'Ένα το χελιδώνι uit de "Axion esti" van die andere grote dichter Odysseas Elytis, ook al een Nobelprijswinnaar, net zoals Seferis. Het lied is op muziek gezet door Mikis Theodorakis, wat een unieke combinatie oplevert van poëzie, muziek en dans. Op dit nummer danst men een beheerste Sirtáki, met duidelijk herkenbare afzonderlijke passen. Andere nummers, met een wat sneller ritme, lenen zich meer tot een virtuoze opeenvolging van danspassen die in elkaar overgaan. In tegenstelling tot alle andere vermelde dansen, stammen de Chassápikos en de Chassaposérvikos uit een stadscultuur en zijn het dus geen dansen van het platteland. Ze zijn namelijk populair geworden samen met de rebetikamuziek en hebben zich vervolgens over heel Griekenland verspreid doordat componisten en liedjesmakers deze ritmes gingen overnemen/gebruiken/misbruiken voor een oneindig aantal liederen.

---

²² het bekendste voorbeeld hiervan is uiteraard de dans van Zorba uit de film "Zorba de Griek".

Deze muzikale rondreis heeft mij de gelegenheid gegeven u een summiere impressie te geven van enkele Griekse muziekgenres, van volksmuziek over rebetika naar populaire muziek, en van een aantal Griekse dansen. Deze dansen zijn een illustratie van de verschillen in historische achtergrond, mentaliteit, sfeer, levensritme ... die er zijn tussen de streken van Griekenland.

Jan LEJEUNE